

MÜŞFİQ ÇOBANOV,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
Prezident təqəüddüsü,
Azərbaycan Texniki Universiteti

Məşhur Azərbaycan xalq və qəhrəmanlıq dastanlarından olan “Koroğlu” eposunun yaranma tarixi olduqca qədim, əhatə etdiyi coğrafi ərazi olduqca böyük, nəşr və tərcümə tarixi zəngin və önəmli olduğu kimi, onun tədqiqat və təbliğat sahəsi də geniş və əhatəlidir. Eposun Qafqaz-Anadolu versiyası əvvəlcə Azərbaycanda yaranmış, sonra qardaş və qonşu xalqlar arasında məşhur olmuş, o cümlədən, türk, türkmən, gürcü və b. xalqların hafizələrində özünə əbədiyyət qazanaraq, oradan da Anadoluya, Türkiyəyə, Turan ələrinə, Asiyaya, Avropaya və bütün dünyaya yayılmışdır.

«Koroğlu» haqqında ilk mətbu yazı Gürcüstan-

səyyahı, etnoqraf və yazıçısı B.A.Haksthauzen (1792-1866) F.Duboyusun qələmə aldığı rəvayəti, bir az fərqlə, lakin daha geniş formada yazıya almışdır. Epos haqqında nəşr edilən digər zəngin mənbə isə məşhur polyak əsilli şərqşünas, şair, mütərcim və diplomat Aleksandr Xodzko (1804-1891) məxsusdur. O, Azərbaycan aşığılarından topladığı, xüsusilə də Aşıq Sadıqın ifasından yazıya aldığı “Koroğlu” dastanının 13 məclisini özünü Avropaya aparmış, tərcümə etmiş və İ.Şopenə iki il sonra 1842-ci ildə Londonda ingilis dilində nəşr etdirmişdir. Həmin kitab 1971-ci ildə Nyu-Yorkda yenidən nəşr olunmuşdur. A.L.Xodzkonun London nəşri O.Volf tərəfindən tam şəkildə alman dilinə tərcümə olunaraq 1843-cü ildə Berlində, J.Sand və A.Berje tərəfindən fransız dilinə tərcümə olunaraq 1853-cü ildə Parisdə çap olunaraq oxuculara çatdırılmışdır.

XIX əsrdə Güney Qafqazın istər inzibati, istərsə də mədəniyyət baxımından əsas mərkəzlərindən biri sayılan Tiflisin rusdilli mətbuat orqanlarında, o cümlədən “Kavkaz” qəzetində (1846-1918) və “SMOMPK” adlı məcmuədə Koroğlu haqqında geniş məlumatlar dərc olunmuşdur. “Koroğlu”-nun A.Xodzko nəşrinin (1842) ruscaya tərcüməsi və həmin tərcümənin “Kavkaz” qəzetindəki nəşri isə S.S.Pennin adı ilə bağlıdır. O, A.Xodzkonun nəşrini rus dilinə tərcümə edərək, onu əvvəlcə Tiflisdə “Kavkaz” qəzetinin bir neçə nömrəsində dərc etdirmiş, sonra isə ayrıca kitab şəklində çap etdirərək oxucuların ixtiyarına vermiş, bununla da, eposun rusdilli oxucular arasında böyük auditoriya və geniş şöhrət qazanmasına zəmin yaratmış, əvvəlki illərdəki zəif və təhrif olunmuş variantları unutdurmuş və beləliklə də, dastanın bir sıra qol, epizod və nəğmələri müxtəlif peşə sahibləri - müəllim, tələbə, etnoqraf, şərqşünas və b. tərəfindən toplanaraq ayrı-ayrı mətbuat səhifələrində dərc olunmuş, bir müddət sonra dastanın güney variantı müxtəlif tərcüməçilər tərəfindən sərbəst şəkildə rus, gürcü və s. dillərə çevrilərək bir neçə dəfə kitab şəklində çap edilmişdir.

“Koroğlu” eposu ilə maraqlanan, onu yazıya alan və elmi tədqiqata cəlb edən müəlliflərdən biri də görkəmli gürcü, rus və sovet şərqşünası, qaf-

Azərbaycan saz-söz sənətkarlarının yaradıcılığı məhsulu olmuşdur.

Onu da qeyd etmək ki, N.Y.Marin “Erməni və gürcü filologiyasına dair araşdırmalar” seriyasından 1911-ci ildə Peterburqda çap etdirdiyi “Qeorqiy Merçul. Jitie Qriqoriə Xandziyskoqo” adlı 7-ci kitabında verilmiş “Gündəliyin” 45-ci səhifəsində (kitabın ümumi 297-ci səhifəsində) aşığın adı, atasının adı və soyadı “Aşıq Ali-çaus Nisib-oqli Mosidze” kimi göstərilmiş, növbəti 46-cı səhifəyə əlavə verilmiş 18 N-li foto-şəklinin altında (kitabın ümumi 299-cu səhifəsində) isə “Aşıq Ali-çaus Misir-oqli Mosidze” yazılmışdır. Görünür kitabda texniki səhvə yol verilmişdir.

N.Y.Marin “Dnevnik Poezdki v Şavşetiö i Klardjetiö” (“Şavşeti və Klarceti Gezi Günlükleri” - “Şavşet və Klarcetə səyahət gündəliyi”) kitabı ilk nəşrindən 101 il sonra 2012-ci ildə tarix elmləri namizədi Revaz Diasamidze tərəfindən rus dilindən gürcü dilinə tərcümə olarq Batumidə (“Şav-

“KOROĞLU” EPOSUNUN TƏDQIQINDƏ AKADEMİK N.Y.MARIN ROLU

da - Tiflisdə çap olunmuşdur. 1828-ci ildən Qafqazda nəşr olunmağa başlamış ilk rus mətbuatı olan “Tifli?sskie ve?domosti” qəzetinin 1830-cu il 23 avqust tarixli 68-ci sayında çap olunmuş naməlum müəllifin Koroğlu haqqında məlumat səciyyəli rəvayət-hekayətdə ilk dəfə olaraq Koroğlu qalasından və dastanın bir qolundan bəhs edilmişdir. Daha sonra da dastandan kiçik parçalar, hekayət-rəvayət səciyyəli olmaqla əsasən məlumat xarakterli yazılar həmin qəzetdə və 1832-1833-cü illərdə həmin qəzetin tərcüməsi və əlavəsi kimi nəşr olunmuş “Tiflis xəbəri”nin səhifələrində də çap olunmuşdur. “Tiflis xəbəri”ndən bir neçə il sonra “Koroğlu” dastanı haqqında məlumatlar Avropada yayınlanmışdır. Həmin illərdə Qafqaza, əsasən də Azərbaycana səyahət etmiş görkəmli tarixçi, səyyah, yazıçı və etnoqraflar müxtəlif qəzetlərdə və nəşr etdirdikləri kitablarda “Koroğlu” eposu haqqında müxtəlif həcmli məlumatlar dərc etmiş, Qafqazda olduqları zaman qeydə aldıkları rəvayətlərdən parçaları oxucuların ixtiyarına vermişlər. Həmin rəvayətlərdən biri 1839-cu ildə fransız səyyahı Frederix Duboy de Montperuxun (1798-1850) fransız dilində yazdığı «Səyahətnamə»sində verilmişdir. Bununla da, «Koroğlu» dastanının Avropada nəşri və öyrənilməsi tarixi başlamışdır. F.Duboyusun məlumatından bir il sonra, 1840-cı ildə milliyətcə polyak-fransız olan rus etnoqrafı İ.Şopen (1798-1870) Peterburqda rus dilində “Koroğlu haqqında əfsanə” adlı bir məqalə-rəvayət nəşr etdirmiş, 18 il sonra isə XIX əsrin I yarısında Qafqaza səyahət etmiş alman (Prusiya)

qazşünası, filoloq-türkoloq, tarixçi-etnoqraf və arxeoloq, Rusiya İmperator EA-nın akademiki (1912), sonra SSRİ EA-nın akademiki və vitse-prezidenti, 1917-ci il inqilabından sonra “yeni dil doktrinasının”, yəni “Yafəs (Yafət) nəzəriyyəsinin” yaradıcısı kimi geniş şöhrət qazanmış Nikolay Yakovleviç Marr (rus: Nikolay Əkovleviç Marr; 25 dekabr 1864 (6 yanvar 1865, Kutaisi) - 20 dekabr 1934, Leninqrada) olmuşdur. O, 1904-cü ildə qədim Mesxeti diyarında olarkən, Karsdan Ərdəhana gəldikdə, Sarıqamış yaxınlığında yerləşən Hamamlı kəndindəki kilsədə gürcü yazılarının olduğunu eşitmiş, həmin yazıların sorağıyla iyulun 19-da səyahətə başlamış, düz avqustun 24-dək Şavşet və Klarcet kəndlərində aşığılardan və el ağsaqqallarından folklor, tarix və etnoqrafiya məlumatları toplamış, həmin materiallar əsasında özünün “Дневник Поездки в Шавшетию и Кларджетию” - “Şavşeti və Klarceti Gezi Günlükleri” - “Şavşet və Klarcetə səyahət gündəliyi” əsərini yazmışdır. Həmin əsərdə yer almış şeir, mahnı, hekayə və dastan nümunələri arasında iyulun 30-da 60 yaşlı “Aşıq Ali-çaus Mosidze”nin söyləməsindən qələmə aldığı 10-cu hekayə «Razskazc (ekia - hekayə) Koroqli» (“Koroğlu hekayəsi”) adlanır. Bu rəvayətin əsas yurd hissəsinin, yəni nəsr hissəsinin gürcü dilində, nəzm hissəsinin, yəni şeirlərinin isə Azərbaycan türkcəsində, lakin gürcü və kiril əlifbalarında verilməsi belə bir qənaət doğurmuşdur ki, Cənubi Qafqazın digər qonşu xalqlarındakı kimi, Gürcüstandakı və qədim Mesxeti bölgəsindəki “Koroğlu” dastanı da elə əsasən

şeti və Klarceti Gezi Günlükleri” - “Şavşet və Klarcetə səyahət gündəliyi”) adı altında 2012-ci və 2015-ci illərdə çap olunmuşdur. Kitabın baş redaktoru, əlavə edilmiş araşdırma və qeydlərin müəllifi: professor Mamia Paghava; cild redaktoru: professor Malxaz Çoxaradze, Rəyçilər: professor Murman Qorqoşadze və dosent-professor Maia Baramidzedir.

Göründüyü kimi, A.L.Xodzko Azərbaycandan topladığı “Koroğlu” eposunu özü ilə Avropaya aparıb Londonda nəşr etdirərək bütün dünyaya yaymış, S.S.Penn həmin nəşri tərcümə edərək yenidən Qafqaza qaytarılmış, N.Y.Marr isə Peterburq Universitetində akademik müstəvidə elmi tədqiqata cəlb etməklə dünya alimlərinin, xüsusilə də, türkoloqların və folklorşünasların diqqətini və marağını yenidən “Koroğlu” eposuna yönəltmişdir. Beləliklə də, “Koroğlu” eposunu təhlil və tədqiq edən minlərlə elmi məqalələr yazılmış, yüzlərlə monoqrafiyalar nəşr edilmiş, yüzlərlə ədəbi-bədii əsərlər həsr olunmuş, yüzlərlə tədqiqat işləri aparılmış və yüzillərlə aparılan “Koroğlu” axtarışı genişləndikcə, “Koroğlu” tədqiqatı dərinləşdikcə, yeni-yeni elmi nailiyyətlər əldə edildikcə, koroğluşünaslıq da, folklorşünaslıq da, elə ədəbiyyatşünaslıq da daima inkişaf etmiş və daha da zənginləşmişdir. Elə məhz buna görə də, Koroğlumuz bu gün də yaşayır, sabah da yaşayacaq!..